

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ
ХУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ
DSC.03/10.12.2019.I.16.01 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ
ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ

Қўлёзма ҳукукида
УДК: 336.2:(575.1)

БАЗАРОВ ХУРШИД МИРЗАЖАНОВИЧ

ТАБИИЙ БОЙЛИКЛАРДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШДА СОЛИҚ
ТИЗИМИНИНГ ТАЪСИРЧАНЛИГИНИ ОШИРИШ ЙЎЛЛАРИ

08.00.07 – “Молия, пул муомаласи ва кредит”

Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини
олиш учун ёзилган

ДИССЕРТАЦИЯ

Илмий раҳбар:
и.ф.д. (DSc),. Нормурзаев Умид Холмурзаевич

Тошкент – 2022 йил

МУНДАРИЖА

	КИРИШ	3
I БОБ.	ТАБИЙ БОЙЛИКЛАРДАН ФОЙДАЛАНГАНЛИК УЧУН СОЛИҚҚА ТОРТИШНИНГ ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ	15
1.1-§.	Табиий бойликлар ва улардан фойдаланиш учун мажбурий тўловларнинг ижтимоий-иқтисодий асослари.....	15
1.2-§.	Табиий бойликлардан фойдаланганлик учун солиққа тортишнинг илмий-назарий асослари.....	31
	Биринчи боб бўйича хулосалар	46
II БОБ.	ТАБИЙ БОЙЛИКЛАРДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШДА СОЛИҚ ТИЗИМИ АҲАМИЯТИ ВА УНИНГ ҲОЛАТИ ТАҲЛИЛИ	48
2.1-§.	Сув ресурсларини солиққа тортиш амалиётини таҳлили.....	48
2.2-§.	Ер ресурсларини солиққа тортиш механизмининг таҳлили..	62
2.3-§.	Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқни ундириш тартиби ва унинг таҳлили.....	79
	Иккинчи боб бўйича хулосалар	96
III БОБ.	ТАБИЙ БОЙЛИКЛАРДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШДА СОЛИҚ ТИЗИМИНИНГ ТАЪСИРЧАНЛИГИНИ ОШИРИШ МАСАЛАЛАРИ...	99
3.1-§.	Табиий бойликларни солиққа тортишнинг хориж тажрибаси.....	99
3.2-§.	Табиий бойликларни самарали фойдаланишда солиққа тортиш механизмларини такомиллаштириш йўналишлари	111
	Учинчи боб бўйича хулосалар	125
	ХУЛОСА	126
	ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ	130
	ИЛОВАЛАР	

КИРИШ

(фалсафа доктори (PhD) диссертацияси аннотацияси)

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Жаҳонда мамлакат иктисодий тараққиётини белгиловчи муҳим стратегик табиий бойликлардан миллий иктисодиёт манфаатлари йўлида мақсадли ва самарали фойдаланишга устуворлик берилиб, бу мақсадга эришишнинг молиявий инструментларидан кенг фойдаланишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. “Жаҳон банки гуруҳининг маълумотига кўра, тоза энергия технологияларига ошиб бораётган талабни қондириш учун графит, литий ва кобальт сингари минераллар 2050 йилга келиб деярли 500 фоизга ошиши мумкин”¹. Дунё амалиётида табиий бойликлардан самарали фойдаланишни тартиблаш ва рағбатлантиришга қаратилган солиқ тизимининг муҳим ажралмас қисми бўлган солиқ сиёсатини такомиллаштириш масалаларининг долзарблиги ортиб бормоқда.

Жаҳонда глобал рақобатнинг кучайиб бориши шароитида табиий бойликлардан самарали фойдаланишда солиқ тизимининг таъсирчанлигини ошириш йўллари бўйича кўплаб илмий тадқиқотлар олиб борилмоқда. Хусусан, табиий ресурслар учун тўловларнинг назарий ва амалий масалаларини ҳар томонлама ўрганиб чиқиш, мазкур соҳадаги амалдаги солиқ қонунчилигига ўзгартиришлар киритиш, табиий ва нарх рентасини тақсимлаш жараёнини таъминловчи барча турдаги тўловларни инвентаризациядан ўтказиш, солиқ ва солиқсиз тўловларни ажратиш, шунингдек, табиий ресурсларнинг айрим турлари бўйича солиққа тортиш тамойилларини ўзгартириш, мамлакат бюджет тизими даромадларида рента компонентини ошириш, қаттиқ фойдали қазилмаларни казиб олиш ва экспортга йўналтирилган солиққа тортиш тизимини такомиллаштириш йўналишидаги илмий тадқиқотларга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

¹<https://pubdocs.worldbank.org/en/961711588875536384/Minerals-for-Climate-Action-The-Mineral-Intensity-of-the-Clean-Energy-Transition>.

Ўзбекистонда жадал ижтимоий-иқтисодий тараққиётни таъминлаш шароитида давлатнинг иқтисодиёт сиёсатида чекланган табиий бойликлар жумласига кирувчи муҳим стратегик хомашё маҳсулотларидан миллий иқтисодиёт тараққиёти мақсадларида самарали фойдаланишга қаратилган иқтисодий ва молиявий инструментларнинг ролини ошириш устувор аҳамият касб этмоқда. “Чет эл инвестицияларини кенг жалб қилган ҳолда фойдали қазилма конларини саноат усулида ўзлаштириш, замонавий усуллар ва технологиялар ёрдамида геология-қидирув ишларини рағбатлантириш ҳамда ер қаъридан фойдаланувчиларга солиқ солиш тартибини, илғор хорижий тажрибани ҳисобга олган ва экспертларни жалб қилган ҳолда, ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқни ҳисоблаш тартибини янада такомиллаштириш”² бўйича қатор вазифалар белгилаб берилган. Юқоридаги вазифалар ижросини таъминлаш янги ўзлаштирилаётган табиий бойликлар манбалари асосида ишлаб чиқаришни солиқ дастаклари орқали рағбатлантириш, табиий бойликларни қазиб олиш ва уларга ишлов бериш доирасида юзага келувчи технологик йўқотишларни аниқлаш тартибини такомиллаштириш, солиқ солиш объекти таркибидан чиқарилиши мақсадга мувофиқ бўлган фойдали қазилмалар таркибини белгилаш, уларни вазиб олиш учун лицензия тўлови жорий этиш ҳамда тўлов маблағларини турли миқёсдаги бюджетлар ўртасида самарали тақсимлаш орқали табиий бойликлардан самарали фойдаланишни таъминлашга қаратилган илмий тадқиқотларни амалга оширишни талаб этади.

Диссертация иши Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сон “2022-2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги, 2021 йил 6 октябрдаги ПФ-6319-сон “Геология-қидирув ишларини янада рағбатлантириш ва ер қаъридан фойдаланувчиларга солиқ солиш тартибини такомиллаштириш

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 6 октябрдаги ПФ-6319-сон “Геология-қидирув ишларини янада рағбатлантириш ва ер қаъридан фойдаланувчиларга солиқ солиш тартибини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони. – www.lex.uz